

„კაპიტალიზმის“ კონცეპტუალიზება

XX საუკუნის პირველი ნახევრიდან კაპიტალიზმი გამოიყენება ცნებად, რომელიც ეკონომიკისა და საზოგადოების ცალკეულ ისტორიულ სტრუქტურასა და დინამიკას აღწერს. მისი საწყისები, გვიანი შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული, ევროპის სამხრეთ და მოგვიანებით დასავლეთ ნაწილებში იწყებს აღმოცენებას (Sombart 1916, Braudel 1985) და მას შემდეგ მსოფლიოს თითქმის ყველა ნაწილში ვრცელდება. „კაპიტალიზმის“ ანტონიმებს შორისაა: სამომხმარებლო ეკონომიკა [subsistence economy], ფეოდალიზმი, სოციალიზმი და მონათმფლობელური ეკონომიკა. „მესამე სამყაროს“ განვითარებად საზოგადოებათა („პერიფერიული კაპიტალიზმი“, Amin 1976) ეკონომიკები შეიძლება შეიცავდეს იზოლირებულ კაპიტალისტურ ელემენტებს, მაგრამ არ ხდებოდეს კაპიტალისტური *საზოგადოებები*. შედარებითი სოციალური და ისტორიის მეცნიერებათა წარმომადგენლებმა კაპიტალიზმის ქოლგა ცნების ქვეშ განასხვავეს მრავალი ისეთი ეტაპი, ტიპი, კვალიფიკატორი და ნაირსახეობა, როგორებიცაა აგრარული, კომერციული, ინდუსტრიული და ფინანსური კაპიტალიზმი; სახელმწიფო კაპიტალიზმი, კოორდინირებული კაპიტალიზმი; ნორდული, ანგლოსაქსური, აღმოსავლეთაზიური ან „რაინული“ კაპიტალიზმი (Albert 1993).

ძირითადად, „კაპიტალიზმს“ ის ავტორები ხმარობენ, რომლებიც ცნებას ჰოლისტურად იყენებენ. ეს არა მხოლოდ ეკონომიკურ სისტემას მოიცავს, არამედ სოციალური სტრუქტურის, პოლიტიკური ინსტიტუტების და სპეციფიკური კულტურული ნორმებისა და ღირებულებების ტიპსაც. ურთიერთშევესება, თანხმობა და ვარიაცია, რომელიც ამ სფეროებს შორის არსებობს – არსებითად, კაპიტალისტური *ინტერესების*, *ინსტიტუტებისა* და *იდეების* სფეროები, რომლებიც ერთად კაპიტალიზმს ქმნის – სოციალურ მეცნიერებათა კვლევების სამიზნე იყო, მოყოლებული XIX საუკუნის ბოლოდან, ვებერისა და სომბარტის (მარქსი „კაპიტალიზმის“ ცნებას თითქმის არ იყენებდა) პიონერული ნაშრომებით და გაგრძელებული კაპიტალიზმის თანამედროვე შედარებითი კვლევებით (Hall and Soskice 2001). ევროპის კონტინენტზე, „კაპიტალიზმის“ ცნების გამოყენებას, როგორც პოლიტიკურ, ისე აკადემიურ კონტექსტში, თითქმის ყოველთვის კრიტიკული ელფერი დაჰკრავდა. ავტორები, რომლებსაც ასეთი კონოტაციის თავიდან არიდება სურდათ, იყენებდნენ ისეთ ცნებებს, როგორებიცაა „სოციალური საბაზრო ეკონომიკა“, „ინდუსტრიული საზოგადოება“, ან, უბრალოდ, „მოდერნული“ საზოგადოება, და ამის გამო ზოგჯერ გამორჩებოდათ ხოლმე სოციალურ მეცნიერებათა კლასიკოსების პრობლემატიკა და მიგნებები.

არსებობს კაპიტალიზმის ექვსი განმსაზღვრელი თვისება: ბაზრები, საკუთრების უფლებები, კერძო ფირმების როლი, პოლიტიკურ-ეკონომიკური ინსტიტუტები, კოგნიტური და ნორმატიული კულტურის კაპიტალისტური პატერნები (ვებერის

„კაპიტალიზმის ‘სული“); ბოლოს კი, კაპიტალისტური საზოგადოებებისთვის დამახასიათებელი კრიტიკის რეფლექსური დინამიკა. თეორეტიკოსები ერთმანეთისგან იმით განსხვავდებიან, თუ კაპიტალიზმის ამ კომპონენტებიდან რომელზე აკეთებენ განსაკუთრებულ აქცენტს. კაპიტალიზმის შესწავლა მეტად ინტერდისციპლინური კვლევითი სფეროა, რომელშიც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ისტორიკოსებმა, ეკონომისტებმა, სოციოლოგებმა, იურისტებმა, პოლიტიკური მეცნიერებების წარმომადგენლებმა და ფილოსოფოსებმა.

(1) კაპიტალისტური საზოგადოებები დაფუძნებულია ეკონომიკურ სისტემებზე, რომლებშიც პროდუქტთა და მომსახურებათა დიდი ნაწილი *ბაზრებზე* მონეტარულ ფასადაა ყიდვადი და გაყიდვადი, შესაბამისად, ამ სისტემაში ხდება პროდუქტების *გასაქონლება*. პროდუქტთა გასაქონლება ქმნის ეკონომიკურ გარიგებათა *პირობითობას*, რაც გულისხმობს იმას, რომ ამ გარიგებათა პარამეტრები – ვინ ვისგან გაყიდის და ვინ ვის რა საქონელს მიჰყიდის, დროის რომელ მონაკვეთში და რა ფასად – უწყვეტი *არჩევანისა* და *კონკურენტულ გარემოში* სოციალურ ურთიერთობათა მიმდინარე გადაჯგუფებების საკითხად იქცევა. საბაზრო გარიგებები იმართება სოციალურ ნორმათა რეჟიმებითა და სამართლებრივი წესებით (*კონტრაქტის კანონი*), რომელთა აღსრულება ნეიტრალური სახელმწიფოს მართული სასამართლო სისტემით ხდება და რომელიც გარიგებაში შესულთათვის მხარეთა ორმხრივ უფლებებსა და მოვალეობებს აზუსტებს. ეს ნორმები და წესები დგინდება ისეთი ღიად მტაცებლური პრაქტიკების გამოსარიცხად, როგორებიცაა ინდივიდუალური ან ორგანიზებული ძალადობა, თაღლითობა, ქურდობა, მოტყუება, პოტენციური მომწოდებლებისთვის ბაზარზე წვდომის განზრახ შეზღუდვა, რაღაც ხარისხით კარტელებისა და მონოპოლიების ჩამოყალიბების პრაქტიკებიც კი, ხოლო მოსყიდვა ეკონომიკური სარგებლის მიღების „უსამართლო“ საშუალებად მიიჩნევა. ეს წესები პრაქტიკაში რამდენად სრულადაც ხორციელდება (ისტორიულად საკმაოდ არაერთგვაროვნად), იმდენად შეგვიძლია ვილაპარაკოთ საბაზრო კონკურენციის *ცივილიზატორულ* ფუნქციაზე, რომელიც, იდეალურ შემთხვევაში, კონკურენტთა ქცევის პარამეტრებად მხოლოდ საქონელთა ფასებსა და თვისებებს/სიახლეებს უნდა ტოვებდეს. ვინაიდან ნებისმიერ (თითქმის) სრულყოფილ (ან „ატომისტურ“) ბაზარზე ფასები „მოცემულია“, მიმწოდებლები ძლიერ მოტივირებულები არიან *განაახლონ* როგორც *პროდუქტები*, ისე (ტექნიკური, ორგანიზაციული) საწარმოო *პროცესები*. ბაზრები ფასებს იმის შესაბამისად განსაზღვრავენ, თუ როგორ იცვლება ცალკეულ პროდუქტებსა და მომსახურებებზე მოთხოვნა და მიწოდება. ეკონომიკურ ურთიერთობაში არჩევანის, პირობითობისა და თავაზიანობის მნიშვნელოვანმა როლმა თეორეტიკოსებს უბიძგა, კაპიტალიზმი ინდივიდუალურ თავისუფლებასთან გაეგივივებინათ (Friedman 1962). ბაზრები ხალხს „თავისუფალი არჩევანის“ საშუალებას აძლევს.

მიუხედავად ამისა, *კაპიტალისტური* საბაზრო საზოგადოებების მთავარი განმსაზღვრელი თვისება ისაა, რომ *გაყიდვის მიზნით* არა მხოლოდ პროდუქტები და

მომსახურებები *იწარმოება*, არამედ საბაზრო გაცვლას ექვემდებარება წარმოების პროცესში გამოყენებული „საწარმოო ფაქტორებიც“. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ფაქტორები – ბუნებრივი რესურსები, ადამიანის სამუშაო ძალა, და ფული – არ არის „წარმოებული“ (და, უფრო სწორად, არ არის ვაჭრობისთვის წარმოებული), ისინი მაინც სასაქონლე ფორმას იძენს. „არასაქონელთა გასაქონლება“ სკანდალური გახდა მარქსისტული ტრადიციითა და პოლანის 1944 წლის ჩინებული ნაშრომით, როგორც კაპიტალიზმის *მთავარი წინააღმდეგობა*, ეს კი, კონფლიქტისა და არასტაბილურობის წყაროა, რაც პოლიტიკური ძალაუფლების მპყრობელთაგან მუდმივად განსაკუთრებული ზომების მიღებასა (ინტერვენციულს, რეფორმისტულს, რევოლუციურს, ავტორიტარულს, სამხედროს და ა.შ.) და ინსტიტუციური გარანტიების შექმნას მოითხოვს. სპეკულაციური ინვესტიციებით ფულის გასაქონლება ფინანსურ ბაზრებზე მათი პოტენციურად დამანგრეველი ეფექტებით, ბუნებრივი რესურსების გასაქონლება მასთან დაკავშირებული გარემოზე მიყენებული ზიანით, ადამიანის სამუშაო ძალის გასაქონლება მისი რეგრესული განაწილებით და სხვა გვერდითი ეფექტები, ერთად, შეიძლება ბუნებით არასაქონელთა ან „ფიქტიურ“ საქონელთა გასაქონლების მთავარ თანამედროვე „შეცდომებად“ მივიჩნიოთ. ამგვარად, კაპიტალისტური საზოგადოების და მისი დინამიკის ერთ-ერთი განმსაზღვრველი თვისება არის *შრომითი ბაზრის* არსებობა, რომელშიც მუშათა უნარი, შეასრულონ საწარმოო მომსახურებები, *შრომითი კონტრაქტების* მეშვეობით იყიდება.

არასაქონელთა ასეთმა გასაქონლებამ შესაძლებელი გახადა ეფექტურობის, ეკონომიკათა სიდიდისა და კეთილდღეობის მაჩვენებლების მნიშვნელოვანი ზრდა, რაც კაპიტალიზმის ისტორიას ახლდა თან. კაპიტალიზმში სასაქონლო ფორმა, ერთი მხრივ, არასაქონლებზეა *გავრცელებული*, ხოლო, მეორე მხრივ, „ეკონომიკური“ ღირებულების საგნებითაა შეზღუდული – ესე იგი, გამორიცხავს ისეთ რამეებს, როგორებიცაა პოზიციები სახელმწიფო ადმინისტრაციაში, სასამართლო გადაწყვეტილებები, აკადემიური წოდებები, საქორწინო მოწმობა, ან, რაც მონობის გაუქმებიდან მოყოლებული უფრო მნიშვნელოვანია, თავად ადამიანებს, რომლებიც, ნაცვლად ამისა, „თვითსაკუთრების“ (ლოკი) ხელშეუვალი უფლებით იმართებიან.

შრომითი კონტრაქტის მარეგულირებელი რეჟიმის ქვეშ საბაზრო პირობითობებისთვის შრომის გახსნით, კაპიტალიზმი მუშებს საწარმოო ორგანიზაციათა („ფირმები“) ორგანიზაციულ ჩარჩოებში ათავსებს, რაც, შრომის დანაწილების, ორგანიზაციული კონტროლის მექანიზმებისა და ეფექტურობის ამძალებელი საინვესტიციო პროდუქტების გამო, სამუშაო ძალის უფრო პროდუქტიულად გამოყენების შესაძლებლობას იძლევა, ვიდრე, ეს წარმოების პრეკაპიტალისტური ფორმების შემთხვევაში იყო. ზრდისა და კეთილდღეობის მედლის მეორე მხარე მოიცავს (ნომინალურად „თავისუფალი“) კონტრაქტული შრომის გასაქონლებას და განაწილებით პატერნებს და, აგრეთვე, მისგან გამომდინარე პირობითობებს. არა მხოლოდ ცალკეული დამქირავებელი ახორციელებს

დაქირავებულებზე *ძალაუფლებას* თავისი ფირმის შიგნით, არამედ დამქირავებელთა ერთობლიობა ახორციელებს „სტრუქტურულ“ ან *კლასობრივ ძალაუფლებას* სამუშაო ძალათა ერთობლიობაზე. ეს იმითაა გამოწვეული, რომ მშრომელების კაპიტალზე დამოკიდებულება ასიმეტრიულია. ტიპურ შემთხვევაში, მუშები უფრო მეტად არიან დამოკიდებულნი (რადგან ანაზღაურება მათთვის ხშირად თავის რჩენის ერთადერთი წყაროა) დაქირავებულად *ყოფნაზე*, ვიდრე დამქირავებლები – *დაქირავებულ* მუშებზე, ან, სულ მცირე, „აქ, ახლა და უწყვეტ“ დაქირავებაზე. ამ ასიმეტრიის ერთი მნიშვნელოვანი მიზეზი ისაა, რომ დამქირავებლები პროდუქტიულობის ამმაღლებელ და შრომის დამზოგავ ტექნიკურ და ტერიტორიულ ცვლილებებს აკონტროლებენ, მაშინ როდესაც თავად მუშებს, გამომუშავებული და დახარჯული ანაზღაურების თავიანთთვის „საკეთილდღეო სარგებლიანობის“ [„welfare yield“] ასამაღლებლად ბევრი არაფრის (თუ საერთოდ რაიმესი) გაკეთება შეუძლიათ. ძირითადი კაპიტალისტური ინსტიტუტების – შრომითი ბაზრისა და შრომითი კონტრაქტის – მიერ დადგენილი თამაში შეგვიძლია დავინახოთ, როგორც „სიმდიდრის მაქსიმიზების“ და, ამავდროულად, „სიღარიბისა და დაუცველობის გამომწვევი“ თამაში.

სტაბილური ზრდისა და სრული დასაქმების „ოქროს ხანის“ დასრულების შემდეგ – რომელიც ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) სამყაროში დაახლოებით XX საუკუნის მესამე მეოთხედს ემთხვევა – ღია („გლობალიზებული“) მოწინავე კაპიტალისტური ეკონომიკების (შედ. Standing 2009) ერთ-ერთი მთავარი პრობლემა სამუშაო ძალის მოთხოვნისა და მიწოდების ქრონიკული დისბალანსი გახდა. ეს პრობლემა მუშებისთვის განხეთქილების გამომწვევ დილემად ითარგმნა, სადაც ან „მოქნილად“ ნებდებიან ზეწოლას, გახდნენ – და დარჩნენ! – „დასაქმებადები“ (რისი მიღწევაც მათ მხოლოდ თავიანთი საშუალებებითა და ძალისხმევით იშვიათად შეუძლიათ), ან შეეჩეხონ სოციო-ეკონომიკურ დაუცველობას, არასტაბილურობას, უმუშევრობასა და გამორიცხვას.

(2) ბაზრის მონაწილეები სარგებლობენ სახელმწიფოს უზრუნველყოფილი *საკუთრების უფლებებით*. რაც კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია, ასეთი საკუთრების უფლებები არ გულისხმობს სამართლებრივი თემის ყველა წევრის *უფლებას, ფლობდეს* თავის წილს არსებული თემის მატერიალური რესურსების ჯამიდან (როგორც ეს XVIII საუკუნის ისეთ რევოლუციურ მწერლებს წარმოედგინათ, როგორც ტომას პეინი იყო). არამედ იმას, რომ თემის წევრები, რომლებიც *უკვე ფლობენ* საკუთრებას, აღიარებულები და დაცულები იყვნენ მესაკუთრის სტატუსით (იმ პირობით, თუ ეს საკუთრება სამართლებრივად დაშვებული გზებითაა მოპოვებული). ასეთი სამართლებრივი გარანტია გულისხმობს მესაკუთრის სტატუსის დაცულობას საკუთრების დაკარგვისგან (მაგ. ქურდობისგან, განადგურებისგან, კონფისკაციისგან და ა.შ. თუმცა, ცხადია, არა იმ დანაკარგებისგან, რომლებიც მესაკუთრეებმა თავიანთი არახელსაყრელი გადაწყვეტილებების გამო განიცადეს.). საკუთრების უფლება დამატებით ნიშნავს მესაკუთრის თავისუფლებას

(მარეგულირებელი კანონის მიერ დადგენილი ჩარჩოების ფარგლებში), თავად განსაზღვროს საკუთრების *კაპიტალად* გამოყენება, ისევე როგორც დაისაკუთროს მისი გამოყენებისგან (საგადასახადო გამოქვითვების *ნეტო, რომელიც მესაკუთრემ საგადასახადო კანონმდებლობის მიხედვით უნდა გაანაწილოს*) წამოსული მონაგები („მოგება“). საკუთრების უფლებებით განსაზღვრული მესაკუთრეთა თავისუფლების ერთ-ერთი ყველაზე საყურადღებო ასპექტი, ამ უფლებების სამუშაო ძალის დასაქირავებლად გამოყენებაა, იმ დამატებითი შედეგით, რომ მუშებად დაქირავებულები (ანაზღაურების იმ პირობების გამო, რომლითაც დაქირავებულები არიან, და პოტენციურად პროდუქტიული საკუთრების არქონის გამო) უძღვებიან ხდებიან თავად შეიძინონ საკუთრება. ამ შემთხვევაში, ზოგისთვის საკუთრების უფლების ხელმისაწვდომობა არა მხოლოდ თანაარსებობს, არამედ უთუოდ *იწვევს* სხვებისთვის საკუთრების უფლების უარყოფას (განსაკუთრებით იმ პირობებში, როცა ამ უკანასკნელთ ტიპურად აკლიათ საკრედიტო უზრუნველყოფა, რომელიც კომერციული საბანკო სესხის ასაღებად სჭირდებათ.).

(3) თუ საკუთრების მფლობელები თავიანთი ფულადი რესურსების *ინვესტირებას* გადაწყვეტენ (რაც მათი ერთადერთი საშუალებაა, თუ სურთ თავიანთი საკუთრება *მყარ* აქტივად აქციონ ან დაგროვების მეშვეობით *გაზარდონ*), ეს ინვესტიცია გამოჩნდება (თუ ის ფინანსურ ბაზრებზე წმინდად სპეკულაციური არ არის), როგორც *კაპიტალი ფირმაში*. ფირმა კაპიტალიზმის საკვანძო ინსტიტუციური ადგილია, სადაც გასაყიდ საქონელთა წარმოებისთვის ინვესტიცია ანაზღაურებად შრომას უკავშირდება. კაპიტალისტური ფირმის ორი განსაზღვრელი თვისებაა: (ა) ოჯახისგან დისტანცირება (სივრცით, დროით, სოციალური ფუნქციითა და ანგარიშვალდებულების პრინციპებით) და (ბ) ბრძანებისა და კონტროლის *იერარქიული* სტრუქტურა (თავში *მეწარმით* ან მმართველისაბჭოთი) და ფორმალიზებული ვერტიკალი, შრომის ჰორიზონტალური დანაწილება, შემუშავებული საწარმოო პროცესის ეფექტურობის გასაზრდელად და ბაზრებზე პროდუქტების რეალიზებისთვის. მკაფიო კონტრასტში მოხალისეობრივ და მაღალი პირობითობის მქონე საბაზრო გარიგებებთან, ფირმებში მიმდინარე („დესპოტური“, როგორც მარქსი (1976) იტყოდა) ურთიერთობები ემყარება კონტრაქტს, რომლის მიხედვითაც მონაწილეთა ნაწილს აქვს ბრძანების გაცემის უფლება, ხოლო მეორე ნაწილს – მათი შესრულების მოვალეობა (აღსრულებული უფროსებისთვის მინიჭებული სანქციების ძალით, რაც გულისხმობს მათ უფლებას, გაწყვიტონ შრომითი კონტრაქტი). მიუხედავად იმისა, რომ კაპიტალისტურ ფირმათა შინაგანაწესის „ავტორიტარულობის“ ხარისხი ხშირად სხვადასხვანაირია, ავტორიტარული კოორდინირება, რაღაც დოზით, აუცილებელი ჩანს. ეს ასეა, პირველი იმიტომ, რომ შრომითი კონტრაქტი (ეფექტურობის მიზნით) არსებითად „არასრული“ ნაპრალებიანი კონტრაქტია, რომელიც ბრძანებებით უნდა შეივსოს. ხოლო მეორე იმიტომ, რომ ასიმეტრიული საკონტრაქტო ურთიერთობისთვის შინაგანი ინტერესთა კონფლიქტი ნაკლებსავარაუდოს ხდის სპონტანური თანამშრომლობის აქტებით ამ ნაპრალების საიმედო შევსებას – ამდენად, ხდება

ოპორტუნიზმით გამოწვეული „აგენტობის პრობლემის“ დაძლევა. მაშასადამე, საქმე გვაქვს დაძაბულობასთან (ნომინალურად) ფირმებს შორის არსებულ მოხალისეობრივ, ეგალიტარიანულ, თავისუფლად არჩეულ ურთიერთობას და მათ გარეგან საბაზრო პარტნიორებსა და ფირმის, როგორც ფორმალური ორგანიზაციის, შიდა ავტორიტარულ, იერარქიულ ურთიერთობებს შორის.

სოციალური ძალაუფლების ამ მიმართების არსებობა შესაძლებელია *ფაქტობრივად* ვაჩვენოთ იმ ასიმეტრიით, რომ კაპიტალს შეუძლია სამუშაო ძალის დაქირავება, მაშინ როცა სამუშაო ძალას, დანაზოგების ან საკრედიტო უზრუნველყოფის გარეშე, ჩვეულებრივ, კაპიტალის დაქირავება არ შეუძლია. ის ასევე შეიძლება *ინსტიტუციურადად* ვაჩვენოთ იმ ფაქტით, რომ, როცა დასაქმებულები შრომით კონტრაქტს აფორმებენ, ისინი თავიანთ თავებს საწარმოს ბრძანების სტრუქტურას უქვემდებარებენ (Purdy 1988, Rueschemeyer 1986). თითქმის მთელი შრომითი ბაზარი, შრომითი ურთიერთობები და ინდუსტრიულ ურთიერთობათა პოლიტიკები (მათ შორის, კოლექტიური ხელშეკრულებებისა და თანაპარტნიორობის ინსტიტუტების შექმნა), რომლებსაც კაპიტალისტური საზოგადოებების ისტორიაში ვპოულობთ, შეგვიძლია დავინახოთ, როგორც სახელმწიფოთა, მუშათა და დამსაქმებელთა მიმდინარე მცდელობები, დაარეგულირონ და დააბალანსონ (ან პირიქით) ეს ორი საბაზისო ტიპის ძალაუფლებრივი მიმართება. ეს ორი ანალიტიკურად განსხვავდება მესამისგან: კაპიტალის *პოლიტიკური* „გამოსვლის ძალისგან“ [exit power], შეიცვალოს ადგილმდებარეობა (ან დაიმუქროს ადგილმდებარეობის შეცვლით, ანაც დაიმუქროს „რეალურიდან“ ფინანსურ ბაზრებში სპეკულაციური ინვესტიციებით), რისადმიც სახელმწიფოები და მათი პოლიტიკური ელიტები მოწყვლადები არიან. ეს იმიტომ, რომ ისინი თითქმის ყველა ტიპის პოლიტიკისთვის დამოკიდებულები არიან *საგადასახადო შემოსავლების* ნაკადებზე, რომელთა დიდი ნაწილი, პირდაპირ თუ ირიბად, ინვესტიციებიდან, ეკონომიკური ზრდიდან და დასაქმებიდან მოდის და რაც, საბოლოო ჯამში, კაპიტალისტური საწარმოების გადაწყვეტილებებით კონტროლდება (Przeworski 1990).

ფირმებსა და სამუშაო ბაზრებში მომხდარის ჯამური ეფექტი ქმნის და კვლავაწარმოებს *უთანასწორობის* უნიკალურად კაპიტალისტურ ნიმუშებს, რაც, თავის მხრივ, აირეკლავს სამუშაო ძალის განსხვავებულ გაყიდვადობას („სასაქონლო ვარგისიანობას“). ეს ნიმუშები მოიცავს შემოსავლებს, დასაქმების შესაძლებლობებს, საშემოსავლო უსაფრთხოებას, სიმდიდრეს, საორგანიზაციო რესურსებს, პოლიტიკურ ძალაუფლებას და სიცოცხლის ხანგრძლივობასაც კი (Standing 2009). ეს უთანასწორობები ვრცელდება ინდივიდთაშორის, სექტორთაშორის, რეგიონთაშორის, საერთაშორისო და გლობალურ განზომილებებზე. განაწილებითი იერარქიების ძირში ვპოულობთ ხალხებს, რეგიონებს და მთლიან კონტინენტსაც კი (აფრიკა), რომლებიც ხიფათით სავსე მდგომარეობაში არიან ჩაყენებული ან რომელთა გარეშეც კაპიტალიზმის დინამიკას, რაღაც მხრივ, არსებობის გაგრძელება შეუძლია.

ფირმა ინსტიტუციური ადგილია, სადაც კაპიტალისტური რაციონალობის განსაკუთრებული ტიპი მუშაობს. ნებისმიერ დროს, ხარჯისა და მოგების რაციონალური დათვლის ინტელექტუალური ტექნიკა ფირმებს საშუალებას აძლევს, თავიანთი ღირებულება შეაფასონ და ალტერნატიული მიმართულებები ინვესტირებული კაპიტალის სავარაუდო მოგების პერსპექტივით აწონ-დაწონონ. ამავდროულად, არსებობს ირაციონალობის ორი წყარო, ერთი – რაციონალური გამოთვლის თავში და მეორე – მის შედეგში. პირველის შემთხვევაში, დაგროვების წყაროდ დანახულია სამეწარმეო ინტუიციისა და ხედვის ღრმად ირაციონალური დინამიკა, რომელიც არც სწავლა შეიძლება და არც სწავლება. ის არის ერთგვარი მდიდარი წარმოსახავის მქონე „თავში მყოფი შემოქმედებითობა“, რომელიც პროდუქტთა და პროცესთა განახლებას განაგებს. მეორის შემთხვევაში, კაპიტალისტური დინამიკის ჯამური შედეგი იწვევს სოციალურ ცვლილებებს, რომლებიც უბრალოდ „ხდებიან“, როგორც უნებლიე და დაუგეგმავი მოვლენები და მათი მიწერა რომელიმე რაციონალურ გეგმასა თუ გამოთვლასთან შეუძლებელია (Beckert 1997). ეს უკანასკნელი, შედეგების ირაციონალობა, არის წერტილი, საიდანაც კაპიტალიზმის დინამიკა და მოდერნიზაციის ნორმატიული იდეალები ერთმანეთს შორდება. თუ მოდერნულობის პროექტი გულისხმობს საზოგადოების ნამდვილ გაბატონებას თავის კოლექტიურ ბედზე, მაშინ კაპიტალიზმი – შეიძლება ითქვას, ჯერაც „სოციალური ცხოვრების ყველაზე მნიშვნელოვანი ძალა“ (Weber 1930) – ნამდვილად არ არის ის, რაც ამ ღირსებით გამოირჩევა.

(4) ფირმები არა უბრალოდ ურთიერთობენ გარე საბაზრო მონაწილეებთან (მყიდველები, დასაქირავებელი მუშები, მომმარაგებელი ან მყიდველი სხვა ფირმები), არამედ, და ეს არ არის ბაზრებით გაშუალებული, იმ *ინსტიტუციურ* გარემოსთან, რომელშიც „ჩართულები“ არიან. სოციოლოგებმა (Streeck 2009) და „ინსტიტუციონალისტმა“ ეკონომისტებმა (Williamson 1998) გამოიკვლიეს იმ არასავაჭრო ურთიერთობათა უზარმაზარი ველი, რომელშიც ფირმები დამსაქმებლებად და მუშები დასაქმებულებად მონაწილეობენ. კაპიტალისტურ ფირმათა და ბაზრის ყველა სხვა მონაწილეთა ეს არასავაჭრო ურთიერთობები იმართება *ინსტიტუციური* და სამართლებრივი წესებით, ფორმალური პროცედურებითა და სოციალური ნორმებით, რომლებიც ამ ინსტიტუტებს შეადგენს. საბაზრო აქტორთა ინსტიტუციური გარემო (დაწყებული კერძო სამართლითა და სასამართლოებში მისი აღსრულებით, არდამთავრებული ინფრასტრუქტურაში სახელმწიფო ინვესტიციებით) არის ის, რაზეც, ერთი მხრივ, *დამოკიდებულები არიან*, რათა თავიანთი საბაზრო მიზნები განახორციელონ; ხოლო, მეორე მხრივ, ინსტიტუციური გარემო არის ის, რის *აქტიურ ფორმირებასა* და გარდაქმნას საბაზრო აქტორები თავიანთი ინტერესების შესაბამისად ცდილობენ. ისინი რეფლექსურ პროცესში არიან ჩართულნი, რასაც წარმოების (ისევე როგორც განაწილების) პირობების *წარმოება* შეიძლება ეწოდოს. პოლიტიკურად გაშუალებული წარმოების პირობების წარმოება ეხება კვლევის, განვითარებისა და ტექნიკური ცვლილებების, მაგალითად, კომუნიკაციის, ტრანსპორტის, ახალი ნედლი მასალებისა და ენერჯის

წყაროთა, სფეროებს. ის ასევე ეხება ინფრასტრუქტურული ინვესტიციების, ბაზრების რეგულირების, სავაჭრო პოლიტიკის, გადასახადების, შრომითი ბაზრის, სოციალური პოლიტიკისა და მაკროეკონომიკური მართვის ფართო პოლიტიკურ სფეროებს. ნებისმიერ შემთხვევაში, ჩვენ ზედმეტად ნაკლები და დამახინჯებული სურათი გვექნება, თუ კაპიტალისტურ საზოგადოებებში ქმედების ნიმუშად უპირატესად საბაზრო – ყიდვის, გაყიდვისა და ინვესტირების – ქმედებებს ავიღებთ. საბაზრო აქტორები – სწორედ იმიტომ, რომ წარმატებას როგორც საბაზრო აქტორებმა მიაღწიონ – თანაბრად დაინტერესებულები არიან არა მხოლოდ წესებს დამორჩილებით, არამედ ბაზრებში სავაჭრო ურთიერთობის არაგასაქონლებული გარემოს სტრატეგიული ფორმირებით.

ურთიერთობა კაპიტალისტური ეკონომიკის მონაწილეებსა და ინსტიტუციურ გარემოს შორის, რომელშიც ისინი მოქმედებენ, ორმხრივია (Offe 1983): ერთი მხრივ, ფირმებს, მომხმარებლებს, მფლობელებსა და მუშებს ნაბიჯის გადადგმაც კი არ შეუძლიათ ისეთ წინაპირობებზე დაყრდნობის გარეშე, როგორებიცაა კანონები, სასამართლოები, საკანონმდებლო ორგანოები, მარეგულირებელი სააგენტოები, პოლიციური უსაფრთხოება, სკოლები, მატერიალური ინფრასტრუქტურა, გადასახადების სისტემები და ტარიფები, სოციალური დაზღვევის სისტემები, ცენტრალური ბანკები, კვლევითი და განვითარების ორგანიზაციები და მრავალი სხვა, რომელთა უმეტესობა მიწოდებული, დაფინანსებული და რეგულირებულია სახელმწიფო სააგენტოებისა და სხვადასხვა ტიპის კერძო-საჯარო ჰიბრიდებით, რომლებიც ახალ ლიტერატურაში „მართვის“ სააგენტოებად იწოდებიან. მიუხედავად იმისა, რომ კაპიტალიზმი გლობალური სისტემაა, კაპიტალისტური ეკონომიკის მონაწილეთა კონფიგურაციები და მათი ინსტიტუციური გარემო ძირითადად ჯერ კიდევ ფორმირდება ეროვნული ტრადიციებით, [სხვა სახელმწიფოების მიერ განვლილ] გზაზე დამოკიდებულებებითა [path-dependencies] და ერის პოლიტიკური და ეკონომიკური ელიტების საერთო-პოლიტიკური მიდგომებით. ეს ინსტიტუციური კონტექსტის პირობები არასდროსაა „მოცემული“, უცვლელი ან „შერეული ეკონომიკის“ (Schonfield 1965) წამყვანი ფორმულის ქვეშ ხელუხლებელი, არამედ მუდმივ დელვამია როგორც სოციალური წესრიგის ჰეგემონური დოქტრინების (როგორიცაა „ნეოლიბერალიზმი“) გავლენით, ისე ეკონომიკურ აქტორთა სტრატეგიული მცდელობებით, ისე შეცვალონ ისინი, რომ ახალი შესაძლებლობების უკეთესი გამოყენება გახდეს შესაძლებელი. ეს აქტორები სოციალური წესრიგის ინსტიტუციურ ჩარჩოზე არიან დამოკიდებულები და, ამავდროულად, მუდმივად ჩართულები არიან სტრატეგიულ მოქმედებებში მისი დეზორგანიზებისა და რეორგანიზების მიზნით. ამ უკანასკნელის კეთების უნარი, მიუხედავად პოლიტიკური სახელმწიფო ძალაუფლების ეკონომიკურ გაცვლაზე გარეგანი სიძლიერისა, მოდის იმ ფაქტიდან, რომ თანამედროვე სახელმწიფოები, კერძოდ, თანამედროვე ლიბერალ-დემოკრატიული სახელმწიფოები და მათი სტაბილურობა ისევეა დამოკიდებული კაპიტალისტური ეკონომიკის გონივრულად შეუფერხებელ მუშაობასა და ზრდის მაჩვენებლებზე, როგორც ბაზრის მონაწილეები

არიან დამოკიდებულები სახელმწიფოს მიწოდებულ ინსტიტუციურ წინაპირობებზე. აქაც გვაქვს ასიმეტრიული ორმხრივი დამოკიდებულება, რაც იმის შედეგია, რომ („კაპიტალისტური“) სახელმწიფოები (Jessop 2002), თავის მხრივ, თავიანთი სტაბილურობის შენარჩუნების გამო, დამოკიდებულები არიან როგორც *ფისკალურ რესურსებზე*, ისე *პოლიტიკურ მხარდაჭერაზე* (რომლის ერთ-ერთი მთავარი განმსაზღვრელი შრომითი ბაზრის ვითარებაა). კაპიტალსა (Przeworski 1990) და მის მოგებიან ინვესტირებაზე სახელმწიფოს ეს დამოკიდებულება მით უფრო დიდია, სახელმწიფოს მოწყვლადობა კი მით უფრო მნიშვნელოვანი, რაც უფრო მეტადაა სახელმწიფო *კეთილდღეობის სახელმწიფო* (ესე იგი, სახელმწიფო ფართო სამართლებრივი ვალდებულებებით – უზრუნველყოს და შეინარჩუნოს სოციალური დაცვა) და რაც უფრო მეტი ინვესტორი სარგებლობს „გასვლის შესაძლებლობით“, რომელსაც ვაჭრობისა და ინვესტირების („გლობალიზაცია“) დენაციონალიზებული მოდელი იძლევა.

რასაც კაპიტალიზმში მოქმედი აქტორები სინამდვილეში აკეთებენ, უფრო მეტია, ვიდრე მოგებისა და სარგებლის გაზრდის მიზნით ყიდვა/გაყიდვა. ისინი რეფლექსურად ზემოქმედებენ იმავე ინსტიტუციური კონტექსტის პირობებზე, რომელშიც ფუნქციონირებენ, და, რაღაც მხრივ, გადასინჯავენ თამაშის წესებს, რომლებიც მათი „დაგროვების რეჟიმთა“ (Boyer and Saillard 2002) განუწყვეტელ მოჩარჩოებას აგრძელებს. ფირმები და მათი ასოციაციები ჩართულები არიან „საწარმოო რეჟიმთა“ და „კორპორაციული მმართველობის“ წესთა სამართლებრივ ან მენეჯერულ დაგეგმარებასა და დაუსრულებელ მოწესრიგებაში. მეტიც, ისინი აყალიბებენ კარტელებსა და ალიანსებს, იმუქრებიან და იძლევიან დაპირებებს, აფრთხილებენ და აყენებენ მოთხოვნებს, რიგდებიან და მოლაპარაკებებს აწარმოებენ, ერთიანდებიან, აკეთებენ რეკლამირებას, ახდენენ ზეგავლენას, ლობირებენ, იწყებენ კამპანიებს, ეწევიან ქველმოქმედებას, ქმნიან წინააღმდეგობას, მობილიზდებიან, ფარულად აშანტაჟებენ პოლიტიკურ მმართველებს იმის მტკიცებით, რომ ზოგი ეკონომიკური მოთამაშე „სასიკვდილოდ ზედმეტად დიდია“, ჩივიან სახელმწიფო პოლიტიკების გამო და მხარს უჭერენ ალტერნატიულ გზებს, ოპორტუნისტულად გვერდს უვლიან სამართლებრივ და საკონტრაქტო ვალდებულებებს, აფორმებენ პოლიტიკურ ხელშეკრულებებს და ა.შ. – და ეს ყველაფერი იმისთვის რომ შექმნან, გარდაქმნან და ზოგჯერ მოშალონ კიდევ ინსტიტუციური კონტექსტი, რომელშიც კაპიტალიზმის მთავარი ეკონომიკური პროცესი, კონკურენციის პირობებში მოგების ძიება, მიმდინარეობს (Streeck 2009). კაპიტალიზმის პოლიტიკური ეკონომია არსებითად *პოლიტიკური* ეკონომიაა იმ აზრით, რომ ურყევ ინსტიტუციურ ეკვილიბრიუმად მისი კონცეპტუალიზება საეჭვოა. პირიქით, წესები და მათი აღიარება მუდმივად კითხვის ნიშნის ქვეშაა. თუკი სახელმწიფოსა და მის ინსტიტუტებზე ითქმის, რომ ისინი ხელსაწყოები არიან მოლოდინთა უზრუნველყოფისთვის, რასაც მოაქვს ნდობა და კაპიტალისტური საბაზრო საზოგადოებისთვის შინაგანი, დესტაბილიზაციის საფრთხეებისგან დაცვა, აგრეთვე შეიძლება ითქვას, რომ ეს ხელსაწყო თავადაც არ არის სანდოდ დაცული ასეთი

დესტაბილიზაციის სავალალო შედეგებისგან. ბაზარი „ციხესაც“ კი შეადარეს, რომელშიც საჯარო პოლიტიკის შემოქმედნი არიან გამომწვევდელნი (Lindblom 1982). ვარაუდი, რომ კაპიტალიზმი რამენაირად „მართვადია“ (საპირისპიროდ იმ ვარაუდისა, რომ ის არსებითად „ანარქიულია“), აქსიომატურობისგან შორსაა. ეს ბუნდოვანი ინსტიტუციური ჩართულობის მდგომარეობა მიესადაგება საერთოდ პოლიტიკური მმართველობის ტიპსაც კი. მიუხედავად იმ სიმართლისა, რომ ლიბერალური დემოკრატიები გულისხმობს კაპიტალისტურ ეკონომიკებს (გვერდზე გადავდოთ ამ ორს შორის არსებული დაძაბულობა, შედ. Bowles and Gintis 1986), საპირისპირო არ არის მართალი: როგორც ისტორიაში, ისე თანამედროვე მსოფლიოში, კაპიტალიზმი თანაარსებობდა (და, მართლაც, ამით მან წარმატებაც ნახა) სხვადასხვა ტიპის არადემოკრატიულ მმართველობებთან.

(5) ის რასაც მაქვს ვებერმა *კაპიტალიზმის „სული“* უწოდა, კომპლექსური და მრავალშრიანი ფენომენია, რომელიც მოიცავს როგორც კოგნიტურ და ეპისტემურ, ისე წამახალისებელ და გამმართლებელ ელემენტებს. ამან ნაწილობრივ ხელი შეუწყო წინაკაპიტალისტურიდან კაპიტალისტურ ეკონომიკურ ცხოვრების წესზე გადასვლას და, თავის მხრივ, გარდაიქმნა და განიმსჭვალა კაპიტალისტური ცხოვრების რეალობებით. ის აგრეთვე განსხვავებულად ეხება როგორც კაპიტალისტურ თამაშში განსხვავებული *ტიპის აქტორებს* (როგორებიც არიან ფიზიკური საქმის მუშები, თეთრსაყელოიანი მუშები, თვითდასაქმებულები, მეწარმეები, მენეჯერები, მომხმარებლები და ა.შ.), ისე კაპიტალიზმის *განვითარების სხვადასხვა ეტაპსა* და მათზე მიბმულ „წარმოების რეჟიმებს“ (მაგალითად, „ფორდისტული“ მასობრივი წარმოება vs. პოსტფორდისტული „ხარისხის მოქნილი წარმოება“; Boyer and Saillard 2002). კაპიტალისტური კულტურის ფუნდამენტური მოდელისთვის მთავარია „ეგოისტი“ და „არამშური“ (როგორც ვებერი იტყოდა) ინდივიდების ცნება, რომლებიც მომხვეჭელობით რაციონალობას თავისთავად ღირებულებას ანიჭებენ. ეს ინდივიდები თანმიმდევრულად იკვლევენ გზას ფიზიკურ და სოციალურ სამყაროში სარგებლის შესაძლებლობათა უწყვეტი ძიებისკენ. ამგვარად, ისინი მისდევენ თავიანთ *ინტერესებს*, აკონტროლებენ თავიანთ *ვნებებს* თვითდაწესებული დისციპლინით და ეწინააღმდეგებიან მმართველთა ვნებებს (Hirschman). ინტერესთა ეს ძიება *დაუსრულებლადაა* წარმოდგენილი, ერთი მხრივ, იმ აზრით, რომ არ არსებობს ძღობის დასასრული ან საბოლოო მდგომარეობა, რის მიღმაც ახალი მცდელობები უაზრო ხდება, ხოლო, მეორე მხრივ, იმ აზრით, რომ მისი გაგრძელება უსასრულოდ შეიძლება (და უნდა გაგრძელდეს!), რადგან კონკურენტულ გარემოში ნებისმიერი შეჩერება მარცხზე მიუთითებს. რაციონალობა, რომელიც ამ ქცევით დინამიკას მართავს, „ფორმალური“, „აბსტრაქტული“, „თვითრეფერენტული“, დაუსრულებელი, დროსა და სივრცეში უმოწყალოდ გაფართოებადი და უსაზღვროა: ყველაფერი, რასაც ამ სამყაროში ვაწყდებით, პირველ რიგში, აღქმულია მხოლოდ ხარჯად და მოგებად, დანაკარგის რისკად და მოგების შესაძლებლობად. ამავდროულად, ხარჯისა და მოგების კაპიტალისტური შეფასების სქემა ზედმეტად შეზღუდული და ახლომხედველია, ესე იგი, არასაკმარისად ჭკვიანი გრძელვადიანი

და კოლექტიური უარყოფითი ეფექტების დასაწახად, რომელთა უგულვებლყოფაც, შესაბამისად, სისტემურია. ვებერი ამტკიცებდა, რომ არსებობს „სიახლოვე“ დაგროვების ლტოლვასა და პურიტანულ ასპექტიზმს შორის, რომელსაც სძულს *სიმდიდრის* მოხმარება და ხოტბას ასხამს მის საინვესტიციო *კაპიტალად* გარდაქმნას, ხოლო საჭიროების დაკმაყოფილება პროცესის მხოლოდ გვერდითი შედეგია. მოხვეჭის მაძიებელი ქვევის შეუპოვარი და ხშირად შიშით ნასაზრდოები ქმედებები დღეს უკვე ჩვეულებრივი მოვლენაა და არა მხოლოდ მეწარმეებისა და თვითდასაქმებულების თვისება. დღეს დასაქმებულთა ფართო სპექტრსაც უწევს ისეთი სამეწარმეო მიდგომებისა და ღირებულებების გამოყენება, როგორებიცაა მოქნილობა და მობილურობა (Sennett 2005).

თუმცა, კაპიტალისტური კულტურისა და მისი კოგნიტური სტილის ეს დახასიათება მხოლოდ მის ერთ-ერთ ასპექტს ეხება. სხვები მოიცავს ჰედონისტური მომხმარებლობის ნიმუშებს, მათ არაგონივრულ ახლომხედველობასთან (Barber 2007) ერთად, რაც, სიუხვის პირობებში, მუდმივად უფრო მეტი საჭიროებებისა და სურვილების შექმნის ფუნქციას ასრულებს. კიდევ სხვა გულისხმობს აბსტრაქტული ფორმალური რაციონალობის კონტრტენდენციების გავრცელებას, რომლებზე დაკვირვება ცრურწმენათა ირაციონალობების, მაგიური აზროვნებისა და „ავტორიტარული“ მოდალური პიროვნებების შესახებ რწმენებშია შესაძლებელი; ან ისეთ ტენდენციებში, როგორებიცაა პოსტმოდერნისტული და ანტიავტორიტარული კონტრკულტურები, რომლებიც ცდილობენ ექვევემ დააყენონ რაციონალობის დომინანტური წესები და ამ მხრივ გამოიწვიონ „კაპიტალიზმის კულტურული წინააღმდეგობები“ (Bell 1976, Hardin 2007). შეგვიძლია თუ არა, ვისაუბროთ კაპიტალიზმისთვის განსაკუთრებულ კულტურულ *წინაპირობებზე* (ნაცვლად მისი ჩამოყალიბებული კულტურული შედეგებისა), ეს კითხვა სოციალური კვლევის მნიშვნელოვანი საკითხია, განსაკუთრებით მაშინ, თუ გავითვალისწინებთ, რომ აღმოსავლეთაზიური კაპიტალიზი კონფუციანიზმის კულტურულ ჩარჩოში განვითარდა, ან იმას, რომ კაპიტალისტურად „შთაგონებული“ დამფუძნებელი საშუალო კლასი თითქმის არ არსებობდა იმ კაპიტალისტურ საზოგადოებებში, რომლებიც ცენტრალურ-აღმოსავლეთ ევროპაში სახელმწიფო სოციალიზმიდან აღმოცენდნენ და სადაც კაპიტალიზმი „კაპიტალისტების გარეშე“ აშენდა (Eyal et al. 1998). რაც შეეხება პოლიტიკურ ინსტიტუტებს, მაღალი კულტურა და პოპულარული კულტურა, კაპიტალისტური საზოგადოების როგორც ნორმატიული, ისე კოგნიტური „გონებრივი ბაზისი“ მუდმივად გარდაიქმნება კერძო აქტორებისა (როგორებიცაა მედიაინდუსტრიები) და საჯარო ძალაუფლების ერთობლივი მმართველობით.

(6) თავისი ისტორიული საწყისებიდან მოყოლებული, კაპიტალისტურ საზოგადოებებს მძლავრი ენდოგენური კრიტიკა შეხვდათ. კაპიტალიზმის ინტელექტუალური და პოლიტიკური კრიტიკა და მისი შინაგანი დინამიკა ორი მთავარი ხაზიდან მომდინარეობს, რომლებსაც კრიტიკოსები ხშირად ერთმანეთს უთავსებენ. ერთი დაფუძნებულია *ემპირიულ* ანალიზსა და პროგნოზირებაზე და

ფოკუსირებულია სისტემათა და მათში ჩაშენებულ თვითგამანადგურებელ ტენდენციათა დაკვირვებად არასტაბილურობებზე; ამ ტიპის კრიტიკული პერსპექტივა მიჰყვება *კრიზისის თეორიებს*, რომელთა მიხედვით სისტემა, ადრე თუ გვიან, *არამდგრადი* გახდება (Baran and Sweezy 1966, O'Connor 1971). სხვა კრიტიკული პერსპექტივა *ნორმატიულია* და მიმოიხილავს ტანჯვას, დეპრივაციას, გამორიცხვას, უაზრობის განცდას და სხვადასხვა ტიპის *უსამართლობებს*, რომლებიც კაპიტალისტური ზრდისა და განვითარების თანმდევ თვისებებადაა აღქმული; უსამართლობათა ამ გამოცდილებებზე პასუხად (Moore), სოციალური კონფლიქტი, კლასობრივი თუ სხვა ფორმით, როგორც პროგნოზირებადი, ისე მხარდაჭერილია კრიტიკოსების მიერ, რათა გადაილახოს კაპიტალიზმი და გარდაიქმნას ისეთ საზოგადოებრივ ტიპად, რომელიც ერთდროულად იქნება როგორც სამართლიანი („სოციალური ინტეგრირებულობის“ მხრივ), ისე უფრო სტაბილური და სიცოცხლისუნარიანი ეკონომიკური სისტემა.

მიუხედავად ამისა, კაპიტალისტური ინსტიტუტების *პირობებში* კრიზისების ციკლურ ბუნებაზე ემპირიული დაკვირვება, ისევე როგორც უსამართლობაზე ნორმატიული აქცენტი, არ იძლევა დამაჯერებელ არგუმენტს *კაპიტალიზმის* კრიზისის დადგომის ან მასთან კონფლიქტური შეჯახების წინასწარი ჭვრეტისთვის. ეს *არასწორი დასკვნა* დღეს ფართოდაა აღიარებული, როგორც ანალიტიკურად დაუსაბუთებელი პოლიტიკური რწმენის ნახტომი. ისევე როგორც ციკლური კრიზისები და რეცესიები ქმნის სცენას დაგროვებისა და ზრდის ახალი წრეებისთვის, ასევე შეუძლია კაპიტალიზმს განვითარების გაგრძელება მისდამი ნორმატიული კრიტიკის, სულ მცირე, ზოგიერთი ვერსიის ათვისებით, რაც ყოველთვის ხელს უწყობს სისტემის არსებობის გახანგრძლივებას და არა მის დაცემას (Boltanski and Chiapello 2005).

დასკვნის სახით, არ იქნება სარისკო, თუ ვიტყვით, რომ თანამედროვე საზოგადოების წარმოდგენა კაპიტალიზმის „შემდეგ“ ან მის „გარეშე“ და მისი მთავარი თვისებები – წარმოდგენა, რომელიც პოლიტიკური მემარცხენეობის ისტორიის მნიშვნელოვან ნაწილს შთააგონებდა – დღეს მეტწილად მოძველებულია. ამას განასახიერებს 1989-91 წლების ევროპული სახელმწიფო სოციალიზმის მარცხი. დღეს საყოველთაოდ გაზიარებული აღარაა სოციო-ეკონომიკური ორგანიზების კაპიტალისტურ მოდელთა სრულმასშტაბიანი ისტორიული გაუქმების („დანგრევის“) არც ალბათობა და არც სურვილი. ნაცვლად ამისა, კაპიტალიზმი დანახულია, როგორც ენდოგენურ ცვლილებათა განსხვავებულ ძალებს დაქვემდებარებული სისტემა, რასაც კაპიტალიზმების მრავალგვარობასა და ინსტიტუციურ მრავალფეროვნებასთან მივყავართ. სოციალური წესრიგის ტიპთა დიაქრონული *თანმიმდევრობის* წრფივმა, პოსტ- და ანტიკაპიტალისტურმა წარმოდგენამ ადგილი „სინქრონიზებულ“ პერსპექტივას დაუთმო. სოციო-ეკონომიკური ორგანიზების „გასაქონლების საწინააღმდეგო“ და სოლიდარული ნიმუშები დღეს მთავარ როლს ასრულებს არსებული ძირითადი კაპიტალისტური სტრუქტურებისა და მისი ნაწილების უწყვეტ

რეკომბინაციებში მიმდინარე და პირობითად შექცევად მოდიფიკაციებში. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, კაპიტალიზმი, თავისი ხასიათიდან გამომდინარე, მუდმივად ამრავლებს თავისსავე რეფლექსურ კრიტიკას. ამ კრიტიკის მიზანი კაპიტალის სოციალური ძალაუფლების სხვადასხვაგვარი გამოხატულებების მოთოკვა და მათი ანგარიშვალდებულად ქცევაა, რაც მის მომშინაურებელ მრავალგვარ ინსტიტუციასა და პოლიტიკას გვთავაზობს. [ის, რაც მოშინაურებას საჭიროებს] შეიძლება იყოს ფირმის დასაქმებულებზე განხორციელებული სოციალური ძალაუფლება, ძალაუფლება კლასობრივი ურთიერთობების დონეზე და მისი განაწილებითი შედეგები, საჯარო პოლიტიკის შექმნაში ეკონომიკური (ვეტოს) ძალაუფლების როლი, ინვესტორების ძალაუფლება, მოახდინონ ფართო უარყოფითი ზეგავლენა ყველა დანარჩენზე (და თავიანთ თავებზეც) ეკონომიკური კრიზისებისა და გარემოს განადგურების გზით, და კაპიტალის ძალაუფლება, ჩამოაყალიბოს კულტურული კვლავწარმოების პროცესები და მათი „კოლონიზება“ მოახდინოს.

წყაროები და დამატებითი საკითხავი

Albert, Michel (1993). *Capitalism vs. capitalism: how America's obsession with individual achievement and short-term profit has led it to the brink of collapse*. New York: Four Walls Eight Windows.

Amin, Samir (1976). *Unequal Development: An Essay on the Social Formations of Peripheral Capitalism*. New York: Monthly Review Press.

Baran, Paul A. & Sweezy, Paul M. (1966). *Monopoly Capital: An essay on the American economic and social order*. Monthly Review Press, 1966.

Barber, Benjamin R. (2007). *Consumed. How Markets Corrupt Children, Infantilize Adults, and Swallow Citizens Whole*. New York: W.W. Norton, 2007.

Beckert, Jens (2002). *Beyond the Market. The Social Foundations of Economic Efficiency*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Boltanski, Luc & Chiapello, Eve (2005). *The new spirit of capitalism*. London: Verso.

Bell, Daniel (1976). *The Cultural Contradictions of Capitalism*. New York: Basic Books.

Braudel, F. (1985). *The Wheels of Commerce: Civilization and Capitalism, 15th-18th Century, Volume 2*. London: Harper Collins.

Bowles, Samuel & Gintis, Herbert (1986). *Democracy and Capitalism: Property, Community, and the Contradictions of Modern Social Thought*. New York: Basic Books.

Boyer, Robert & Saillard, Yves (eds.), (2002). *Régulation Theory: The State of The Art*. Routledge, London and New York.

Crouch, Colin & Streeck, Wolfgang (1997). *Political Economy of Modern Capitalism: The Future of Capitalist Diversity*. London: Sage.

Eyal, Gil, Ivan Széleányi, & Eleanor R. Townsley (1998). *Making capitalism without capitalists: class formation and elite struggles in post-communist Central Europe*. London, New York: Verso.

Friedman, Milton (1962). *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press.

Hall, Peter A. & Soskice, David W. (eds.) (2001). *arieties of capitalism: the institutional foundations of comparative advantage*. Oxford: Oxford University Press.

Hardin, Russel (2007). „The Systemic Anticulture of Capitalism,“ In Victor Nee & Richard Swedberg (eds.), *On capitalism* (pp. 55-62), Stanford CA: Stanford University Press.

Jessop, Bob (2002). *The Future of the Capitalist State*. Cambridge: Polity Press.

Lindblom, Charles E. (1982). The Market as Prison. *The Journal of Politics*, 44, 2: 324-336.

Mandel, Ernest (1975). *Late Capitalism*. London: NLB.

Marx, Karl. (1976). *Capital, Volume 1*. London: Penguin Books.

Offe, Claus (1983). Competitive Party Democracy and the Keynesian Welfare State: Factors of Stability and Disorganization. *Policy Sciences* 15, 3: 225-246.

O'Connor, James (1971). *The Fiscal Crisis of the State*. New York: St. Martin's Press.

Polanyi, Karl (1944). *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press.

Purdy, David (1988). *Social Power and the Labour Market*. London: Macmillan Education.

Przeworski, Adam (1990). *The State and the Economy under Capitalism*. Chur: Harwood Academic Publishers.

Rueschemeyer, Dietrich (1986). *Power and the Division of Labor*. Stanford University Press.

Sennett, Richard (2005). *The Culture of the New Capitalism*. Yale University Press.

Schonfield, Andrew (1965). *Modern Capitalism*. Oxford: Oxford University Press.

Sombart, Werner (1916) *Der moderne Kapitalismus. Historisch-systematische Darstellung des gesamteuropäischen Wirtschaftslebens von seinen Anfängen bis zur Gegenwart*. Endgültige Ausg. 1916, Repr. 1969, Paperback-Ausg. (3 Bde. in 6): 1987 München: dtv.

Standing, Guy (2009). *Work After Globalization: Building Occupational Citizenship*, London: Edward Elgar.

Streeck, Wolfgang (2009). *Re-Forming Capitalism. Institutional Change in the German Political Economy*. Oxford: Oxford University Press.

Wallerstein, Imanuel M. (1988). *The Modern World System*. vol. 3, *The Second Era of Great Expansion of the Capitalist World Economy*, San Diego: Academic Press.

Weber, Max (1930). *The Protestant Ethic and „The Spirit of Capitalism“*. London & Boston: Unwin Hyman.

Williamson, Oliver E. (1998). Transaction Cost Economics: How It Works; Where It is Headed. *De Economist*, 146, 1: 23-58.